

Egy lírikus halálára

Vekerdi László emlékezete

Miben hasonlít egymáshoz VII. Gergely, Berzsenyi Dániel és Thomas Babington Macaulay? A középkori pápa, a magyar költő és az angol esszéíró? Természetesen semmiben. Kivéve azt az egyet, hogy Németh László mindhármukról írt: történeti tanulmányt, színdarabot, életrajzot, és ettől mindhárman igen-igen hasonlósággá váltak egymáshoz. Annyiban legalábbis, amennyiben a szerző önmagához, Németh Lászlóhoz érezte hasonlatosnak mindannyiukat. De fel ne cseréljük az okot az okozattal! Németh azért írt róluk, mert már eleve magához hasonlatosaknak ismerte meg őket. Egyiket erkölcsi igényében, a másikat alkotói magányában, a harmadikat olthatatlan olvasási lázában. Úgy közelített, azért közelített alakjaihoz, hogy a saját eszményi céljait, ideálképét, önmaga fölötti emberi és alkotói modelljét megfesthesse. Így tekintve, ezek az adataikban és részleteikben rendkívül megbízható, filológiai alapos, az ábrázolt kort híven megjelenítő írások lírai alkotások. Szándékukban líraiak.

Az enciklopédikus felkészültségű tudománytörténész, a kutató orvosból a befogadás lángelméjévé lett olvasó, a csodás szorgalmú tudásterjesztő, Vekerdi László, Németh Lászlónak volt tanítványa, hű segítője, bátor követője. Erről Németh Lászlónak nem egy hálás megjegyzése tanúskodik, szólva „a legkiválóbb receptív elméről”, és a másik oldalról ezt bizonyítja Vekerdinek Némethről szóló, nehéz időkben megjelent, a hatalom keserűen értetlen rosszallását kihívó könyve.

A gyász órája nem az áttekintő elemzése. Vekerdi terjedelmes és igényes életművét különben sem volnék képes minden szögletében: a középkori várostörténettől a mai magyar irodalomig, az antik matematikától a kortársi tudományfilozófiáig terjedő analíziseit, ismertetéseit és vitáit akár a legszerényebb értelemben is méltatni.

Ő maga a legszívesebben azt állította magáról, hogy ő a tudománytörténet történésze. A saját tevékenységének ez a szerény (szerényen csengő) meghatározása, azt hiszem, a Mester példáját tükrözi. Mert ő is lírikus volt. Azt a mozzanatot akarta megtalálni, ahogyan az ész megérti a természet jelenségeit, majd az elemző intellektus rendet tesz a megértés elemei között. Minden részlettanulmányában, vitájában ezt kutatva, a maga harcait írta meg: azt, ahogyan ő próbálta egyre jobban, egyre mélyebben megfejteni a tudományos gondolat kibontakozását. A történetek történeteit elemezve a saját gondolkodásának a történeteit írta meg.

Harminc éve lesz annak lassan, hogy a *Természet Világa* megkérte, próbálná „néhány könnyed tudománytörténeti példával illusztrálni, hogy a tudományok fejlődésében milyen gyakran nőttek ki jelentős eredmények és elméletek a maguk korában alig elfogadott vagy éppen megvetett és perifériára sodort elképzelésekből”. Az esszéírásnak ezt az „alkalmát” látható örömmel használta ki. „Tévedni tudni illik?” – kérdezi

a tanulmány címében, majd egy sokszólamú zeneműben zendíti rá a választ; egyszerre ír a tudomány fejlődésének ellentmondásairól, benne a legnagyobbak egymás hangját meg nem halló süketiségéről, a tudománytörténet írásának az átalakulásairól, az ezeket kísérő vitákról, és az eredmények – tudományosak és tudományfilozófiaiak – gyors elutasításáról, lassú elfogadásáról, végül beépüléséről a szakmák közgondolkodásába. Galilei és Kepler, Gassendi és Harvey, Wegener és Velikovsky, Thomas Kuhn és Lakatos Imre... az olvasó kapkodva szedi a levegőt. Kétségen kívül kissé meredek a kapaszkodó, de a szerző egyenes úton vezet bennünket. A történetek, a történetek történetei, a kutatói és a történetész módszerek egymásra utaló fejlődése ugyanarról szólnak. A racionális gondolkodás hatalmas vállalkozásáról.

Sok évvel ezelőtt Vekerdi azzal tisztelt meg, hogy reflektált egy tanulmányomra. Én azt nehezményeztem, hogy olyan szerzők, köztük igen kiválóak is, írnak természettudományos kérdésekről, akik maguk nem kínlódták meg ezeknek a problémáknak a megértését. Visszautasította ezt a megjegyzést: a látszólag kívülálló is elmélyülhet valamelyik (akármelyik) szakterület mégoly speciálisnak tetsző kérdésében. Akkor arra gondoltam, hogy az ő hatalmas ismeretanyaga és fejedelmi szorgalma jogosítja fel erre a véleményre. Tévedtem; nem a tudását és alaposságát, hanem szándékait illetően. Az ő szintjén és igényei mellett mindvégig a kutató elme kalandja volt vizsgálatának tárgya. Ebben pedig biztosan nem volt kívülálló – ezeket a kérdéseket keményen megkínlódta.

Gondolom, így jutott el a matematika történetéhez is. Itt találta meg a gondolat fejlődésének a laboratóriumi tisztaságát. Aminek a megértéséhez, bemutatásához és mindenekelőtt: élvezetéhez nem volt szüksége arra, hogy maga is alkotó matematikus legyen.

Amitől irtózott, az a homály volt; a kifejezésben, a gondolkodásban, de mindenekeelőtt a szándékban. Goya rajzán a szundikálóra rátörő förtelmes démonok – ne szundítson el az ész! Ne álmaink gondolkozzanak helyettünk! Csak ami a ráció, a tudatos mérlegelés előtt megáll, csak az méltó hozzánk, csak abban nyugodhatunk meg. Ezzel bizonyára nem mindenki ért egyet, nemcsak a művész nem („*Szent örületben a költő szeme...*”), de talán az intuíciójára büszke természetudós se egészen. Aki persze álmait a ráció legszigorúbb mérlegére kell, hogy vesse. Ő azonban ebben – az új miszticizmusok, ezotériák és vajakolások megújuló támadása idején – nem volt hajlandó megalkudni.

Megalkudni mással se, semmivel se volt hajlandó. Alkatából fakadóan ellenzéki? Mintha a saját, hajlékonyabb lelkiismeretünket akarnánk megnyugtatni ezzel a szóval. Inkább azt mondanám, ha mégoly avultnak hangzik is: alkatából fakadóan kérlelhetetlenül tiszta jellem.

Schiller Róbert